

דף פ

'איצטריך ליה חד זווא ושקל מנייהו. אתא לקמיה דרבי אמי אמר ליה: מה שהוציא הוציא ומה שאכל אכל. אמרו ליה רבנן לרבי אמי: הני מילי היכא דקאכיל פירא הא קרנא קאכיל והוצאה היא — אם כן הוה ליה הוציא ולא אכל' — ובתחילה סבר רבי אמי שלקה זוו כדי לעשות עיסקא ומהריח לקח לעצמו, ולכן דנו כאכל. (עפ"י רשב"א. וע' אילת השחר)

'אלא אמר רבא: שאם היתה הוצאה יתירה על השבח אין לו אלא הוצאה שיעור שבח' — ואין דינו כאריס שנוטל כל הוצאותיו — לפי שהפירות מגיעים לבעל ולא לאשה, הרי שלגביה נידונית השדה כמי שאינה עשויה לייטע, לכך אינה משלמת לבעל כאריס. (עפ"י ר"ן.)

ואף על פי שאם הוריד הבעל אריסים, אמרו בסמוך שכשהבעל עצמו אינו יודע בטיב אריסות, נוטלים האריסים שכרם משום שהקרקע עומדת לאריסות (וכן הקשה ב'אילת השחר') — יש לומר שהואיל ויזכו את הבעל בכל הפירות הרי זה כאילו בשלו הוא עובד ולא בשלה, הלכך אינה חייבת לו הוצאותיו יתר על השבח שהשביח, משא"כ האריסים שירדו לתוך שלה, וסתם קרקע לכך היא עומדת, לכך חייבת ליתן להם שכרם. ומה שכתב הר"ן שנחשבת כשדה שאינה עשויה לייטע — זהו טעם וגדר לדין, אבל הוא דין מיוחד בבעל.

יתר על כן מבואר בריטב"א, שאפילו מנכסים שאין הבעל אוכל מהם פירות, אינו נוטל הוצאתו היתירה על השבח, שכיון ששייך בנכסים בכלל, דיו שיטול הוצאתו בשבועה, ועל השאר מחל.

(ע"ב) 'שומרת יבם שנפלו לה נכסים — מודים בית שמאי ובית הלל שמוכרת ונותנת וקיים' — פירוש, אף על פי שחולקים בארוסה (כדלעיל עה.), שבית שמאי אומרים מוכרת ובית הלל אומרים לא תמכור, בשומרת יבם מודים הכל שמוכרת ונותנת לכתחילה.

'נכסים בחזקתן...' — פירוש, אלו נכסי 'צאן ברזל' — הנכסים שהאשה הכניסה עמה לבעלה ושמתן בכתובתה, שכשיוצאת מבעלה היא זכאית באותו סכום, [שלא כנכסי מלוג שלא שמתן בכתובה, והם יוצאים עמה כמות שהם באותה שעה, אם פחתו פחתו לה ואם הותירו הותירו לה, ואין לבעלה בהם אלא אכילת פירות בזמן שהם נשואים]. נכסים אלו עומדים בחזקתם. ונחלקו הראשונים בחזקת מי הם עומדים; יש מפרשים בחזקת יורשי הבעל, שהרי הם ככתובה שהיבם מוחזק בה. [ואינו דומה לנפל הבית עליו ועל אשתו ואין ידוע מי מת קודם, ששם נחלקו אמוראים (בב"ב קנח) מי נחשב מוחזק בהם — כי כאן שונה שהיבם עומד תחת הבעל והיא זקוקה אליו, והרי הוא כממשיכו של הבעל והנכסים בחזקתו]. כן דעת רבנו תם והרא"ש, וכן היא שיטת הגאונים ועוד. ויש מפרשים שהדבר שנוי במחלוקת האמוראים, אם בחזקת הבעל או יחלוקו או בחזקת האשה. (עפ"י רש"י כאן. וכן פירש הרמב"ם (אישות כב, י) ופסק יחלוקו. וכן משמע בערוך — ערך 'נכס').

דף פא

'לא ניתנה כתובה ליגבות מחיים' — מבואר בגמרא שסוברת 'לא ניתנה כתובה ליגבות מחיים' מבוססת על העקרון 'מדרש כתובה' — דורשין את לשון הכתובה, וכיון שכתוב בה 'לכשתנשא לאחר תטלי', הרי מחיים שאינה יכולה לינשא — אינה נוטלת.

ההשלכות הנובעות מכלל זה, המבוארות בסוגיתנו, הן שתים: א. אי חיוב היבם בקבורת היבמה

ובכתובתה, כיון שעומד הוא במקום אחיו, והריהי כמי שמתה בחיי בעלה, שאין לה כתובה. אבל לדעת האומר 'ניתנה כתובה ליגבות מחיים', היבם נחשב כזוכה בכתובתה, ותמורת זה חייב לקבורה. נפקותא זאת נדחתה למסקנה מטעם צדדי, משום שיבם נחשב כ'אחר' וקורא אני בה 'לכשתנשאי לאחר תטלי'. ולכן, לפי שני הצדדים חייב הוא בקבורתה. הלכה שניה: אין זכות ליבם לייחד נכסים ליבמתו לצורך כתובתה, כדי שיתאפשר לו להוציא את שאר נכסי המת ולמכרם. אך אם ניתנה כתובה ליגבות מחיים, יכול הוא לייחד לה, כשם שיכול לפרעה מחיים (עין בר"ן).

יש להבין במה תלויה השאלה אם ניתנה כתובה ליגבות מחיים אם לא? ומדוע הדבר קשור ל'מדרש כתובה', הרי הדברים ברורים ומפורשים בכתובה שהתשלום אינו אלא כשמתאלמנת או מתגרשת? יש מי שכתב לפרש ש'מדרש כתובה' שנחלקו בו בכל מקום, ענינו, לימוד דבר חידוש מלשון הכתובה ומדקדוקיה, דבר אשר לא היינו מחדשים אותו מתוך ההבנה הפשוטה.

ובנידון דידן, יש להבין לכאורה שחיוב הכתובה חל מיד בנישואין אלא שהתשלום מתבצע רק לאחר הפסקת האישות. והראיה, שהאשה גובה כתובתה מנכסים משועבדים שנמכרו מזמן הנישואין ואילך. ולפי הגדרה זו, גם כאשר האשה מתה קודם לא נפקע חיובו, אלא שהבעל יורש את כתובתה, כשם שהוא יורש את שאר נכסיה. הא למה זה דומה, לכן שלוחה כסף מאביו, ומת האב, אין הבן נפטר מחובו אלא מפני שירש את נכסיו.

אמנם מלשון הכתובה 'לכשתנשאי לאחר תטלי' דורשים אנו שאין הדבר כן, אלא החיוב מעיקרו לא חל אלא בזמן מיתת הבעל או הגירושין, וזהו שאמרו (בדף נג). שלכן אין חיוב קבורה לארוסה, כיון שאין לארוסה נדוניה. ו'מנה ומאתים' — אין הבעל נחשב כזוכה ממנה כשמתה, אלא שמעולם לא חל חיובו (ע' פירש"י שם).

זהו ענינו של הנידון בסוגיא בנוגע ל'ניתנה כתובה ליגבות מחיים'; האם היבם נחשב כזוכה בכתובה ממנה, או שמא במקרה והאשה מתה בחיי היבם, מעולם לא חל חיוב הכתובה. ודבר זה תלוי במדרש הכתובה. (אגרות משה אה"ע ח"ד נב. וע' בריטב"א כאן ובדף נג. שהמחלוקת היא דוקא ביבם, ולא בנישואין רגילים, שם לכולי עלמא לא ניתנה כתובה ליגבות מחיים. ולפי"ז בעלמא, אין זה ענין ל'מדרש כתובה').

בעצם הגדרה זו של חוב הכתובה, כבר דנו בה האחרונים, ויש שחלקו עליה; החזון-איש (אה"ע נו, טז) הפריד את השאלה לשנים: מהות החיוב, וזמן תחולתו; ראשית יש לדון אם חיוב הכתובה הוא מוחלט, אלא שבמקרה והאשה מתה בחיי הבעל, חיובו נפקע, או שמא החיוב מעיקרו מותנה באם ימות או יגרש. וגם אם נקוט כן, עדין יש מקום לדון מאימתי חל חיוב הכתובה, האם חל מיד בנישואין, או שמא הנישואין מהוים רק סיבה לתחולת החיוב בזמן המיתה או הגירושין?

וכתב, שאין להוכיח מכך שחל שעבוד נכסים לכתובה מזמן הנישואין (כדלעיל) — שכיון שישנה כעת סיבה קיימת לחוב העתיד, מצאנו שגם בכגון זה כבר חל שעבוד (כמו מדליק גדיש של חברו, ואח"כ מכר נכסיו). וכן, ממשיך החזון"א, אין להוכיח מכך שלא תקנו חיוב קבורה תחת מנה ומאתים (כאמור לעיל לענין ארוסה), שנראה מזה שלא חל חיוב מעיקרו כשמתה האשה — שיש לומר שאמנם חל הוא מיד, אלא שהפקיעו את החיוב במיתתה, ואין הבעל נחשב כזוכה ממנה וכיורשה. מאידך, אין להוכיח שהחיוב חל מחיים, מכך שהיבם חייב בקבורה, כיון שברגע מיתת הבעל כבר חל החוב, ונחשב כזוכה ממנה.

אמנם, מזה שמועלת לשון 'התקבלתי' בכתובה, ופרשו הראשונים דהוי כמחילה, משמע שהחוב כבר חל מחיים. וכן משמע מן הסוגיא בבא קמא (פ"ט). עד כאן מדברי החזון איש זצ"ל. ויש שהוסיפו להוכיח מכך שמועילה מכירת כתובה ב'טובת הנאה', ואיננה כמכירת דבר שלא בא לעולם. (אילת השחר. ויש לדחות שמוכרת את השטר ולא את החוב, והשטר — שזה כסף הוא, כמוכר שטר-גורל). וכן הוכיחו ממה שלבית שמאי שטר כתובה נחשב כ'גבוי'. ועוד ראיות. על כל פנים מבואר שלשיטה זו, אין קשר בין נידון 'לא ניתנה כתובה ליגבות מחיים' לעצם מהות חוב הכתובה, וזמן תחולתו.

ובשם הגר"ח מבריסק נכתב (בחידישי הגר"ח על הש"ס), ליישב את השאלות והסתירות שבענין, שאמנם חל חוב מידי מעת הנישואין, אך אין הוא 'חוב-ממון', אלא הוא חוב על החוב-הממוני שיחול בזמן המיתה או הגרושין.

(וע' בקובץ שעורים (לעיל נד: אות קנו) שהוכיח מכמה מקומות שחוב כתובה חל רק כשתתאלמן או תגרש ומכל מקום גובה ממשועבדים מזמן הנישואין. וכן ביאר באבי עזרי (רביעאה) — אישות יח, ד).

'הוא גברא דנפלה ליה יבמה'... — רש"י פרש שעשו קנין ביניהם. והקשה הר"ן, הלא כל עוד לא ייבם הרי זה כמקנה דבר שעדיין לא בא לידו, שאינו חל? ולכן כתב שאין כאן 'קנין' אלא 'סילוק', שסילק את זכות ירושת היבם שתהא בעתיד.

וכבר כתב ב'קצות החושן' (רעה, יג) שהר"ן הולך לשיטתו (להלן ריש פרק תשיעי), שמועיל סילוק גם לגבי דין תורה. ואילו רש"י שם והתוס' ועוד ראשונים חולקים, שלא אמרו דין זה אלא באומר 'אי אפשי בתקנת חכמים' (וע' בצמח צדק על משנת 'הכותב' בפירוט השיטות). אך אף לשיטתם, כתב ה'קצות', מודים הם במתנה, שאף בדאורייתא מועיל סילוק, לא אמרו כן אלא בירושה. ולכן מציינו שבכור יכול לוותר על זכות בכורתו, ואינו יכול לחזור בו מויתורו (וע' בבא בתרא קכו: טושו"ע חו"מ רעה, י, מהראב"ד), ד'מתנה קריה רחמנא'. [בזוה תירץ תמיהת הקדמונים על מכירת עשו את הבכורה, הלא זהו דבר שלא בא לעולם? אלא שבאומרו 'למה זה לי בכורה' סילק זכותו]. אף כאן, ביבם — דינו בכבור, כמו שאמרו ביבמות. (וע"ע בחידישי הגר"ט — ב"ב קצ).

ולתרץ שיטת רש"י, כתב ה'קצות' בשם בנו שמדובר בשני אחים, והקנה לו את חלק הירושה שכבר זכה בו מיד במות אחיהם, ואין הקנין על החלק שיזכה בתור יבם, שזה אי אפשר כאמור, אלא על החלק שירש.

וכבר דנו אחרונים אם כשמיבם פקע דין הירושה הקודם וזוכה מעתה בכל הנכסים מדין יבם בלבד. או שמא החלק שירש בתור אח, נשאר. וכן דנו אם ביבום חלה ירושה למפרע מאז מות האח. והדברים נוגעים בשיטות רש"י והר"ן הנ"ל. ע' הפלאה פב. אבני נזר אה"ע שמג; קובץ שיעורים ואילת השחר כאן.

'מתו בעליהן עד שלא שמו בית שמאי אומרים נוטלות כתובה ולא שותות' — אף על פי שעשתה תורה ספק כודאי בסוטה שנסתרה, ואם כן מדוע נוטלות כתובה, הלא דנים אותה כמי שודאי נטמאת עד שלא הוברר אחרת [ואין לומר שלענין כתובה לא נאמר חיידוש זה ש'ספק כודאי', שאם כן, אף בגדר 'ספק' לא היתה נכנסת, כמבואר במק"א] — יש לומר שלענין הפסד כתובה אין די במה שאנו דנים אותה כמי שנאסרה על בעלה, אלא צריך שתהא בפועל מופקעת ומעוכבת מלחיות עמו מחמת איסור זה, והרי אפשר במציאות שאם היתה שותה היה מתברר שהיא מותרת לו, [שאין שייך לומר על זה 'ספק כודאי', לנכות שגם השתיה תוכיח שהיא אסורה], וכשאנו דנים על השתיה שוב יש כאן ספק גמור, שמא היתה ניתרת על ידה, הלכך נידונית כספק אם הפסידה כתובה. (עפ"י שיעורי ר' שמואל — כתובות סו"י י)

(ע"ב) 'כיון דאמור רבנן לא לזבין, אע"ג דזבין לא הוה זביניה זביני' — המפרשים כתבו שני טעמים אפשריים בזה שהמכירה לא חלה; או משום האיסור שבמקח — ותהא ראייה לפי זה שמקח שנעשה באיסור אינו חל. וכבר דנו בזה הפוסקים (חושן משפט רח. ולפי זה אפשר שהוא הדין בשאר חלויות שאדם פועל, כגון גטין וקדושין. ואם כן באנו לשאלה העקרונית 'כל מלתא דאמר רחמנא לא תעביד, אי עביד מהני או לא מהני. ולפי"ז אביי שסובר (רייש תמורה) אי עביד מהני, הולך לשיטתו כאן שמועיל קנינו אעפ"י שעבר על איסור חכמים). או אפשר שיש כאן תקנה מיוחדת במקח וממכר כדי שיישארו הנכסים בני חורין, והפקר בית דין הפקר. גם יתכן שדין מיוחד הוא בעובר על איסור דרבנן, אבל באיסור תורה — חל המכר. וכן יש שהוכיחו

מהסוגיא בתחילת מסכת תמורה. ע' בכל זה בשו"ת המיוחסות להרשב"א קכה; הגהות מרדכי ספ"ג דשבועות; סמ"ע חו"מ רח; שו"ת חת"ס יו"ד ו חו"מ עט; (מנחת חינוך שסא,ה); שדי חמד מערכת כ' כלל נה; שו"ת משיב דבר ח"ב ה; קובץ שיעורים וגליוני הש"ס כאן, ועוד.

אמר ליה אביי, וכל היכא דאמור רבנן לא ליזבין אע"ג דזבין לא הוה זביניה זביני, והתנן בית שמאי אומרים תמכור ובית הלל אומרים לא תמכור אלו ואלו מודים שאם מכרה ונתנה קיים... נפק רב יוסף דק ואשכח... — ומסקנת הסוגיא להלן כרב יוסף. וצריך ליישב קושיית אביי ממשנתנו. ונראה שיש לחלק בין איסור ודאי לאיסור ספק, (כדרך שמצינו חילוק בין ודאי-דבריהם לספק-דבריהם לענין ברכה — בשבת כג.), שלא אסרו בית הלל למכור אלא מחמת הספק, שמא בזכותו נפלו, הלכך בדיעבד המכר קיים — כי אפשר שבזכותה נפלו ולא בזכותו. ועוד יש לומר (עפ"י דיוק דברי רש"י לעיל עה): שאיסור מכירת נכסי מלוג אינו על האשה אלא על הלוקח הבא לימלך — הלכך בדיעבד מכרה קיים, שאין לקנסה. (עפ"י אבני נור אה"ע שלה, ג-ד)

דף פב

דלמא רבי נתן היא... אלא לא אשכחן תנא דמחמיר תרי חומרי בכתובה אלא אי כרבי מאיר אי כרבי נתן — צריך באור, הלא שעבודא דרבי נתן אינה 'חומרה' אלא דין תורה. ועוד, הלא מצינו חומרות רבות בכתובה, בדיני מטבע ושביעית ועוד, ומדוע דוקא שתי החומרות הללו אינן יכולות לדור בכפיפה אחת בכתובה.

יש לפרש שבשעבודא דרבי נתן, מלבד מה שנתחדש שאין הלוחה של הלוחה יכול לומר למלוה לאו בעל דברים דידי את [וזהו מפני שגופו משועבד לפרעון], נאמר דין נוסף, שהמלוה יכול לגבות מן החייבים ללווה ללא הסכמתו, וזהו מפאת שעבוד נכסים שיש ללווה, שלכן גם חובותיו משועבדים למלוה כמו שאר נכסים שלו שהם משועבדים גם אם עברו לרשות אחרת.

ונראה שרבי מאיר וחכמים שניהם סוברים שלא תקנו בכתובה שתי חומרות מעיקרא אלא או שעבוד הגוף עיקר [ורק תקנו שיכולה לגבות גם מלקוחות], או שעבוד נכסים עיקר ואין על גופו שעבוד אלא מצוה בעלמא. ובה נחלקו; רבי מאיר סבר שעבוד הגוף עיקר, הלכך אין לחלק בין קרקע למטלטלים, אבל אין לו שעבודא דרבי נתן בכתובה, שהרי כאמור שעבוד זה מבוסס על שעבוד-נכסים. וחכמים סוברים שעבוד נכסים עיקר ולדבריהם אפשר שיש שעבודא דרבי נתן בכתובה, אבל כיון ששעבוד נכסים עיקר לא תקנהו אלא על קרקעות. (עפ"י ביצחק יקרא ח"א מ)

מסתפינא דעבדת לי כדעביד פומבדיתאה רמאה' — כבר הראו הראשונים מכמה מקומות בש"ס על תכסיסי ערמה ורמאות שהיו מצויים אצל בני פומבדיתא. (ע"ע במובא בב"ב מו).
יש לרמוז הדבר בשם המקום, כענין שאמרו שמא קגרים: **'פומבדיתא'** — פום בדיתא, פה דובר בדיות.

בכללות ענין מעכשיו ולאחר שלשים — ע' באריכות בספר דברי אמת, דף מד ואילך; שו"ת משיב דבר ח"ה סד; קהלות יעקב — ב"מ לא.

(ע"ב) ולקחה לו לאשה — כיון שלקחה נעשית כאשתו' — שהיה לו לכתוב תחילה ולקחה ואחר כך יבמה יבא עליה כסדר הכתוב כי יקח איש אשה — ובעלה, שהרי ראוי תמיד להקדים קידושין לביאה, גם ביבמה, כמו שאמרו בגמרא — אלא מכאן שבא הכתוב לתאר שלאחר מעשה